

บทที่ 1

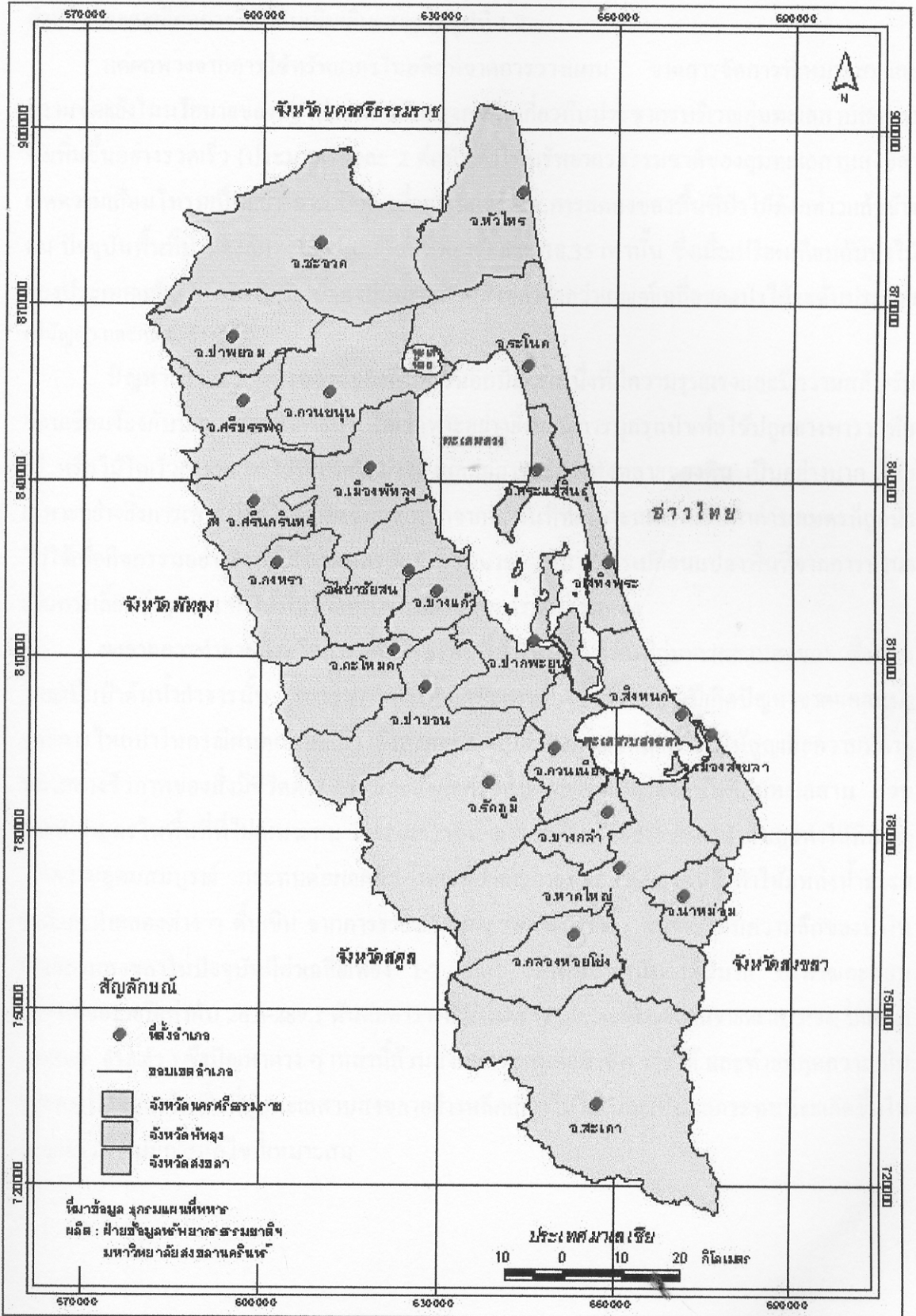
บทนำ

บทนี้เป็นการนำเสนอรายละเอียดพื้นฐานของการวิจัยซึ่งประกอบด้วย ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย นิยามศัพท์เฉพาะ วิธีการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และองค์ประกอบของรายงานการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

พื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้ มีพื้นที่ประมาณ 9,807 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 6.13 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ พัทลุงทั้งจังหวัดซึ่งมีทั้งหมด 11 อำเภอ/กิ่งอำเภอ สงขลา 12 อำเภอ/กิ่งอำเภอ และ 2 อำเภอตอนล่างของจังหวัดนครศรีธรรมราช (รูปที่ 1.1) นับเป็นท้องถิ่นแห่งหนึ่งในภาคใต้ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน นอกจากจะเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นหลายอย่างของภาคใต้แล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถเอื้อประโยชน์ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประชากรในพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลาซึ่งมีมากถึง 1.16 ล้านคนหรือประมาณร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมดของภาคใต้ (สำนักงานสถิติจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2539; สำนักงานสถิติจังหวัดพัทลุง, 2541; สำนักงานสถิติจังหวัดสงขลา, 2541) ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลา ก็คือทรัพยากรดินและป่าไม้ เพราะประชากรในพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ต้องอาศัยธรรมชาติ ต้องใช้ที่ดินเพื่อทำการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ จากการที่ประชากรส่วนใหญ่พึ่งพาอาชีพการเกษตรนี้ทำให้การใช้ที่ดินของกลุ่มทะเลสาบสงขลาสูงถึง 4.135 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 75.51 ของพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลา ถูกใช้ไปเพื่อทำการเกษตร โดยการใช้ที่ดินที่โดดเด่นมากคือ

การทำสวนยางพาราซึ่งในปี พ.ศ. 2543 มีสูงถึง 2.311 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 42.22 ของพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลาหรือร้อยละ 55.9 ของพื้นที่การเกษตรของกลุ่มทะเลสาบ รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินเพื่อทำนาซึ่งมีประมาณ 1.497 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 27.34 ของพื้นที่กลุ่มทะเลสาบหรือร้อยละ 36.2 ของพื้นที่การเกษตรของกลุ่มทะเลสาบ และการใช้ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผล 243,519 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.45 ของพื้นที่กลุ่มทะเลสาบ ส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าซึ่งมีทั้งป่าดิบชื้น และป่าพรุหรือป่าบึงน้ำจืดมี

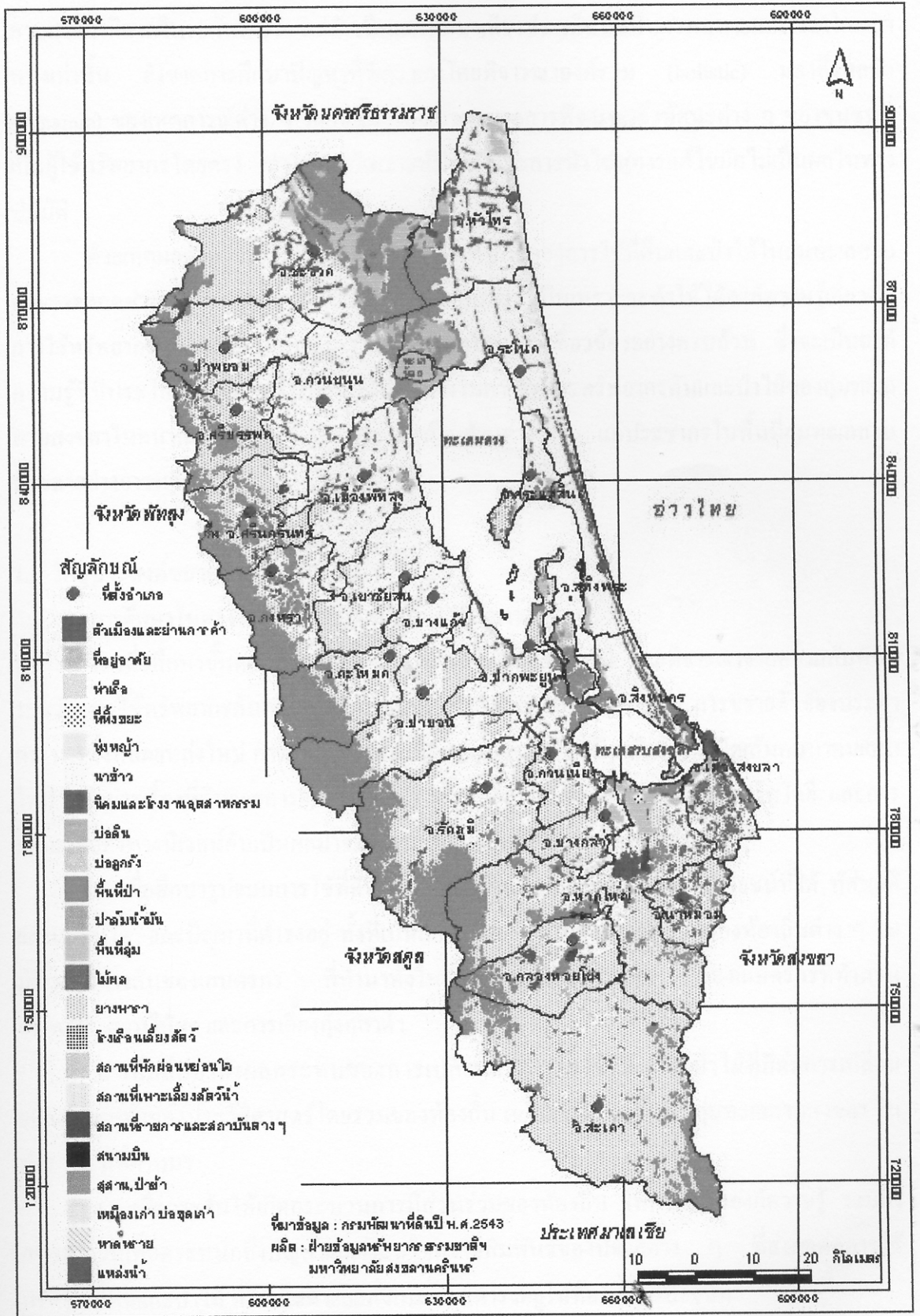
รูปที่ 1.1 ขอบเขตการปกครองลุ่มทะเลสาบสงขลา

ประมาณ 974,376 ไร่ หรือร้อยละ 18.35 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา (ปณัญญา และคณะ, 2541) สำหรับรายละเอียดการใช้ที่ดินเพิ่มเติมแสดงในรูปที่ 1.2

แต่ผลพวงจากการใช้ทรัพยากรในอดีตที่ขาดการวางแผน ขาดการจัดการที่เหมาะสมและความขัดแย้งในนโยบายของรัฐ ประกอบกับแรงกดดันเกี่ยวกับประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (ประมาณร้อยละ 2 ต่อปี) ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของลุ่มทะเลสาบสงขลาเกิดความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก ปัญหาที่พบรุนแรง คือ การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ดังกล่าวแล้วข้างต้น ปัจจุบันพื้นที่ป่าของลุ่มทะเลสาบเหลือป่าเพียงร้อยละ 18.35 เท่านั้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับป่าไม้ของประเทศแล้ว สภาพป่าไม้ของลุ่มทะเลสาบสงขลาต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของป่าไม้ระดับประเทศ (ปณัญญา และคณะ, อ้างแล้ว)

ปัญหาการชะล้างพังทลายของดินก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีความรุนแรงและมีความสลับซับซ้อนเชื่อมโยงกับปัญหาการทำลายป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการบุกรุกป่าเพื่อใช้ปลูกยางพารา พืชไร่ หรือไม้โตเร็วเพราะการใช้พื้นที่ดังกล่าวส่งผลต่อการชะล้างพังทลายของดิน เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะปลูกในที่ลาดชันสูง นอกจากนี้ พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรก็ถูกนำไปใช้เพื่อกิจกรรมอย่างอื่นที่ไม่ใช่เกษตรอีกจำนวนมาก เช่น การเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากการทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ทำให้พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรลดลง

ผลจากการทำลายป่าหรือการลดลงของพื้นที่ป่าในบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าต้นน้ำลำธารนั้น นอกจากจะทำให้เกิดปัญหาเรื่องน้ำซึ่งในบางปีเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำและการไหลบ่าในกรณีฝนตกมากแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ทำให้สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อเกษตรของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ส่วนการทำเกษตรในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม มีความลาดชัน การชะล้างพังทลายของหน้าดินสูงทำให้ดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ กระทบต่อผลผลิต และที่สำคัญการพังทลายของดินยังทำให้แหล่งน้ำธรรมชาติและลำคลองต่าง ๆ ตื้นเขิน จากการรายงานของกรมพัฒนาที่ดิน พบว่าระดับความลึกของน้ำในทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันมีค่าเฉลี่ยเพียง 1-3 เมตร เท่านั้น ซึ่งนับว่าตื้นมาก ปริมาณตะกอนแขวนลอยรายปีเท่ากับ 26.5-289.1 ตันต่อตารางกิโลเมตร (สำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเล, 2536; ปณัญญา และคณะ, อ้างแล้ว) ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่ออาชีพ รายได้ และท้ายที่สุดความเป็นอยู่ของประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในระยะยาวถ้าไม่มีการแก้ไขที่เหมาะสม

รูปที่ 1.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินลุ่มทะเลสาบสงขลา ปี พ.ศ.2543

ในอดีตที่ผ่านมาการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดินและป่าไม้ในพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลามีมากในระดับหนึ่ง แต่มักเป็นการศึกษาเพียงประเด็นใดเป็นการเฉพาะและเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น ยังขาดการศึกษาปัญหาที่วิเคราะห์โดยพิจารณาองค์รวม (holistic) มองถึงพลวัต (dynamic) ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะขาดการพิจารณาถึงทัศนะต่าง ๆ ของชุมชนที่เป็นผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรง ทำให้การวิเคราะห์ปัญหาและการนำไปสู่การแก้ไขมักไม่เป็นผลในทางปฏิบัติ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาถึงวัตตนาการของการใช้ที่ดินและป่าไม้ในกลุ่มทะเลสาบสงขลาตลอดช่วงเวลาประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพราะจะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้ ตลอดจนปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอย่างครบถ้วน ซึ่งจะเป็นองค์ความรู้ที่มีประโยชน์มากต่อการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรดินและป่าไม้ของกลุ่มทะเลสาบสงขลาในอนาคต เพื่อจะได้เอื้อประโยชน์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชากรในพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างยาวนาน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 4 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทรัพยากรกับเหตุ-ปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอก อันได้แก่ การขยายตัวของประชากร การตั้งหลักแหล่งใหม่ การเกิดและการขยายตัวของชุมชนไปเป็นเมือง การเปิดเส้นคมนาคมแบบใหม่ นโยบายเรื่องที่ดินและการเกษตรของรัฐ การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต เป็นต้น

2. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ที่ดินและป่าไม้ ผ่านลักษณะการใช้ ผลประโยชน์ที่ได้ ทัศนคติ และแรงจูงใจ และปัญหาที่ดำรงอยู่ ทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะ และลักษณะร่วมของท้องถิ่นต่าง ๆ ในมิติเวลาที่ต่างกันของเกษตรกร ที่ทำนาทั้งในและนอกเขตชลประทาน ของเกษตรกรที่ทำสวนยางพารา สวนไม้ผล และการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

3. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประวัติศาสตร์โดยรวมของท้องถิ่น (total history) ในเขตกลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา

4. เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการทบทวนเพื่อตระหนักถึงปัญหาและเงื่อนไขความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้ ที่ได้พัฒนาและสั่งสมมาจนดำรงอยู่ในท้องถิ่นปัจจุบัน

1.3 คำถามของการวิจัย

1. การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีขั้นตอนอย่างไร มีความสัมพันธ์กับปัจจัยอะไรบ้าง มากน้อยแค่ไหน อย่างไร
2. รูปแบบการใช้ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีอะไรบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ที่ดินเพื่อทำนาทั้งในและนอกเขตชลประทาน และการทำสวนยางรายย่อย ผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ที่ดินนั้นๆ เป็นอย่างไร ทศนคติและแรงจูงใจในการใช้ที่ดินมีอะไรบ้าง และปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินเหล่านั้นมีอะไรบ้างที่สำคัญ อะไรเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ และอะไรเป็นลักษณะร่วมของท้องถิ่นต่าง ๆ
3. การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประวัติศาสตร์โดยรวมของท้องถิ่น (total history) ในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาอย่างไร

1.4 กรอบแนวคิด/ฐานความคิดที่ใช้ในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้านี้ อยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริงที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติ (ดินและป่าไม้) มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์ มีส่วนเกี่ยวพันกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากมาย ทั้งการผลิตและการบริโภค และบทบาทอื่น ๆ การนำทรัพยากรไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากส่งผลเชิงบวกต่อการพัฒนาแล้วมักส่งผลกระทบเชิงลบทั้งต่อมนุษย์และระบบนิเวศน์ถ้าไม่มีการจัดการที่เหมาะสม และที่สำคัญ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการใช้และผลกระทบที่จะเกิดขึ้น มีทั้งทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม การเมือง กฎหมาย และการบริหารจัดการ

เพื่อนำไปสู่การอธิบายวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปีได้อย่างชัดเจนและครอบคลุม ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบโดยแบ่งออกเป็นยุค (period) ต่าง ๆ และในแต่ละยุคจะชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในการใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบของการผลิตที่ใช้ที่ดิน พร้อมทั้งชี้ให้เห็นสาเหตุและเงื่อนไข ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในแต่ละยุคมีความแตกต่างกันในเรื่องของพลังการผลิต มีการใช้เครื่องมือการผลิตที่แตกต่างกันทำให้วิธีการใช้ทรัพยากรแตกต่างกัน เช่นในการใช้ที่ดินเพื่อทำนาจากไม่มีการชลประทานมาที่มีการชลประทาน การใช้เทคโนโลยีด้านเมล็ดพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง และปุ๋ยเคมี เป็นต้น นอกจากนี้ในแต่ละยุคอาจมีความแตกต่างกันในเรื่องของการเข้าถึงทรัพยากรและการกระจายผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชนและกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งมักมีผลมาจากเงื่อนไขทางโครงสร้างส่วนบน (superstructure) ซึ่งได้แก่กฎหมาย ระเบียบต่าง ๆ ของรัฐ และระบบคุณค่าต่าง ๆ

จากองค์ประกอบที่แตกต่างกันดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาสามารถแบ่งวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปี ออกเป็นยุค ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ยุคที่ 1 ประมาณ พ.ศ. 2442- สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489)

ในยุคนี้มีเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินหลายประการ ได้แก่

- ในปี พ.ศ. 2442 เริ่มมีการนำพันธุ์ยางมาเผยแพร่ในภาคใต้ของประเทศไทย
- ในช่วงปี พ.ศ.2452-2463 มีการสร้างทางรถไฟสายใต้
- ประมาณปี 2460 รัฐมีนโยบายใช้นายทุนจีนสกัดกั้นอิทธิพลของทุนอังกฤษ โดยอนุญาตให้นักเบิกที่ดินเพื่อการทำสวนยางและทำนาขนาดใหญ่ ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างมีนัยสำคัญ

ยุคที่ 2 พ.ศ.2490-ปัจจุบัน (2544)

ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมากกว่ายุคที่ 1 มีปัจจัยต่าง ๆ มากมายที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน ประกอบกับในยุคนี้ชุมชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบตลาดมากขึ้น มีการค้าเชื่อมโยงกับภายนอกมาก และเป็นยุคที่รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงกิจกรรมต่าง ๆ มาก ด้านพระราชบัญญัติที่ดิน ด้านเงินทุน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) และด้านเทคโนโลยีการผลิต เป็นต้น

สินค้าที่ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาและภาคใต้ผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งยางพาราและข้าว ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกได้รับผลกระทบมากกับความผันผวนของราคาในตลาดโลก ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ประมาณปี พ.ศ. 2530 ชุมชนทางฝั่งตะวันออกของลุ่มทะเลสาบได้เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำด้วยเหตุผลแรงจูงใจด้านผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ

เหตุการณ์สำคัญที่มีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในยุคนี้พอสรุปในเบื้องต้น ได้ดังนี้

- หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการประกาศพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับ พ.ศ. 2479 โดยผู้ที่ต้องการที่ดินรกร้างว่างเปล่า สามารถขอจับจองจากพนักงานได้ กระตุ้นให้มีการจับจองที่ดินมากขึ้น
- ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
- การปฏิวัติเขียวในพื้นที่ มีการพัฒนาการชลประทานในปี พ.ศ. 2493
- 2493-2495 ราคายางธรรมชาติสูงขึ้นกว่าเดิมประมาณ 3 เท่า ได้มีการปลูกยางเพิ่มขึ้นในช่วงนี้ 1,230,000 ไร่
- 2503 คราพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง และจัดตั้งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ในปี 2504

- พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 ซึ่งเป็นการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินของประเทศเพื่อกิจกรรมทางด้านป่าไม้
- มีการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ.2504
- การพัฒนาสินเชื่อกเกษตร ได้มีการก่อตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เพื่อสนับสนุนการใช้ปัจจัยการเกษตรในการปฏิบัติเชิงวิ
- การพัฒนาพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ในการปฏิบัติเชิงวิได้มีการก่อตั้งศูนย์วิจัยข้าวในจังหวัดพัทลุงตั้งแต่ปี 2494 เพื่อมีหน้าที่ในการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ได้ผลผลิตสูง
- เริ่มมีการใช้รถแทรกเตอร์ในพื้นที่ ในปี พ.ศ.2511
- 2522 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบโครงการสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) การให้สิทธิทำกินแก่ผู้ที่บุกรุกและอยู่อาศัยอย่างผิดกฎหมายในเขตป่าสงวนแห่งชาตินี้มีวัตถุประสงค์ที่จะลดความรุนแรงของปัญหาทางสังคมและการบุกรุกทำลายป่า โดยการให้เอกสารสิทธิที่แสดงการครอบครองสามารถทำกิน และตกทอดมาถึงบุตรหลานได้ แต่ไม่สามารถจะจำหน่ายจ่ายโอนได้ โครงการดังกล่าวได้มาเริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ 2525
- 2530 เริ่มมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา
- 2532 ยกเลิกสัมปทานป่าไม้
- 2530 เป็นต้นมา กระแสโลกาภิวัตน์รุนแรงขึ้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงกรอบอย่างกว้าง ๆ ที่ผู้ศึกษาจะใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์เท่านั้น ยังมีปัจจัย เรือนไขต่าง ๆ มากมายทางสังคม และอื่น ๆ ที่แตกต่างกันในแต่ละยุค ที่ยังไม่ได้กล่าวถึงในกรอบนี้ ซึ่งผู้ศึกษาไม่ได้ละเลยในการทำวิจัยในครั้งนี้ และยุคต่าง ๆ ที่ได้กล่าวข้างต้น

1.5 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาถึงวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในครั้งนี้ ในส่วนของป่าไม้จะเน้นป่าดิบชื้น และจะทำการศึกษาเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จะศึกษาวิวัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดิน เฉพาะช่วงประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2442-2544) และจะศึกษาจะถึงการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพื้นที่ป่าไม้เป็นการทำสวนยางพารา โดยเน้นเกษตรกรรายสวนยางพารารายย่อย (small scale farmer) และการใช้ที่ดินเพื่อทำนาทั้งในเขตและนอกเขตชลประทานทั้งในภาพรวมของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และวิเคราะห์กรณีศึกษาใน 2 ชุมชนคือ ชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการใช้ที่ดินในการทำนาเป็นหลัก และชุมชนตะ

โหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนยางพารา และเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับป่า การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผลและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ที่ดิน หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ตั้งอยู่ในที่เฉพาะแน่นอนเคลื่อนย้ายไม่ได้ เป็นสิ่งที่มีปริมาณจำกัดไม่สามารถเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ตามความต้องการของมนุษย์ และเป็นพื้นที่ที่สามารถเข้าถือครองเป็นเจ้าของมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยได้รับการคุ้มครองของกฎหมาย

ที่ดินในทางกฎหมาย หมายถึง พื้นดินทั่วไป และให้ความหมายรวมถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะและที่ชายทะเลด้วย

การถือครองที่ดิน หมายถึง สิทธิตามกฎหมายหรือสิทธิตามสัญญาของกสิกรหรือคนทั่วไป ที่จะแสวงหาผลประโยชน์จากที่ดินเหล่านั้น ซึ่งการถือครองที่ดินประเภทต่างๆ ทำให้กสิกรมีสิทธิในการใช้ที่ดิน และมีความสามารถในการผลิตไม่เท่ากัน

การถือครองที่ดินทางการเกษตร หมายถึง เนื้อที่ทั้งหมดของครัวเรือนเกษตร หรือเนื้อที่ที่ครัวเรือนเกษตรคงในสิทธิของผลประโยชน์ในที่ดิน ทั้งนี้ไม่คำนึงถึงกรรมสิทธิ์ที่แท้จริงของที่ดินนั้นๆ

นโยบายการใช้ที่ดิน หมายถึง แนวปฏิบัติหรือวิธีการใด ๆ ในอันที่จะทำให้การใช้ที่ดินบังเกิดผลดีหรือมีประโยชน์ต่อประชาชน และประเทศชาติโดยส่วนรวมมากที่สุดเท่าที่อาจจะกระทำได้ และอาจเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากร ตลอดจนความมั่งคั่งของชาติ ซึ่งเอกชนไม่สามารถดำเนินการแก้ไขได้ด้วยตนเองตามลำพัง ในกรณีที่มีปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการใช้ที่ดินเกิดขึ้น

การปฏิรูปที่ดิน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบของการกระจายทรัพย์สิน ขนาดที่ดิน และสภาพของการถือครองที่ดิน โดยปกติแล้วมีความหมายถึงที่ดินการเกษตร

ป่าไม้ หมายถึง สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งปกคลุมเนื้อที่กว้างใหญ่และใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำ วัตถุต่างๆ ในดิน เพื่อเติบโตจนถึงอายุขัยและเพื่อสัมพันธ์ของตนเอง ทั้งให้ผลผลิตและบริการที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ต่อมนุษย์

ป่าไม้ในความหมายตามกฎหมาย หมายถึง พื้นที่ที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน (รวมไปถึงพื้นที่ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายทะเล) ซึ่งแสดงว่ากฎหมายให้ความสำคัญกับพื้นที่ดินมากกว่าสังคมพืชและสัตว์ พื้นที่ดินที่ไม่มีต้นไม้ ไม่มีสัตว์ก็สามารถเป็นป่าได้

ป่าในความหมายของชาวบ้าน หมายถึง พื้นที่กว้างที่มีต้นไม้อยู่รกและมีสัตว์หลากหลายชนิดอยู่อาศัย ป่าจะให้ของป่าหลายชนิด เช่น ใบไม้ หน่อไม้ เห็ด น้ำผึ้ง สัตว์ป่า สมุนไพร และอาหารต่างๆ แก่ชาวบ้าน

1.7 วิธีการวิจัย

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กล่าวข้างต้น ผู้ศึกษามีแนวทางในการวิจัยที่สามารถสรุปได้ดังนี้

1.7.1 ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้จะเป็นการผสมผสานข้อมูลที่รวบรวมได้โดยใช้เทคนิคต่าง ๆ คือ จากเอกสารมือสอง จากการจัดกลุ่มสนทนา จากการสัมภาษณ์ และจากการจัดสัมมนา

1. ใช้ข้อมูลที่รวบรวมได้จากเอกสารมือสอง ซึ่งได้แก่ สถิติ งานวิจัยหรือบันทึกต่าง ๆ ของทั้งหน่วยงานราชการและเอกชน รวมทั้งภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งข้อมูลมือสองที่รวบรวมจากการค้นคว้าเอกสารที่หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ รวบรวมไว้ ได้แก่ ประวัติโดยทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรของพื้นที่ นโยบายของรัฐและกฎหมายในด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากร สถานการณ์ของทรัพยากรดินและป่าไม้ การใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะต่าง ๆ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับที่ดินและป่าไม้ ตลอดจนตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมอื่น ๆ ของประชากร ที่เชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพ รายได้ การถือครองที่ดินของประชากร บทบาทของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ใช้ข้อมูลจากการจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) โดยจะมีการจัดกลุ่มสนทนาตัวแทนผู้รู้ในท้องถิ่นในหมู่บ้าน/อำเภอที่เลือกเป็นตัวแทน หมู่บ้าน/อำเภอละ 1 ครั้งโดยมีผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาครั้งละ 10-15 คน รวมทั้งผู้ดำเนินการสนทนาและผู้จัดบันทึกการสนทนา ใช้เวลาในการจัดกลุ่มสนทนาครั้งละ 3 ชั่วโมงเป็นอย่างน้อย

สำหรับประเด็นในการจัดกลุ่มสนทนาจะเกี่ยวข้องกับประวัติของชุมชนเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร รูปแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และปัจจัยที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นต้น

การศึกษาในครั้งนี้มีการจัดกลุ่มสนทนาทั้งหมด 7 ครั้ง ดังรายละเอียดในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 รายละเอียดในการจัดกลุ่มสนทนา

ครั้งที่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	เขตที่ตั้งบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักในพื้นที่
1	ทุ่งตำเสา	หาดใหญ่	สงขลา	เขตภูเขาและควน ทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ	สวนยางพารา ไม้ผล พื้นที่ป่าไม้
2	เขาพระ	รัตภูมิ	สงขลา	เขตภูเขาและควน ทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ	สวนยางพารา ไม้ผล พื้นที่ป่าไม้
3	ตะโหมด	ตะโหมด	พัทลุง	เขตภูเขาและควน และมีที่ราบบางส่วน ทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ	สวนยางพารา ทำนา ไม้ผล พื้นที่ป่าไม้
4	ชะรัด	กงหรา	พัทลุง	เขตภูเขาและควน และมีที่ราบบางส่วน ทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ	สวนยางพารา ทำนา ไม้ผล พื้นที่ป่าไม้
5	นาปะขอ	บางแก้ว	พัทลุง	เขตที่ราบตอนกลาง ทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ	ทำนา
6	ตะเครียะ	ระโนด	สงขลา	เขตที่ราบตอนกลาง ทางฝั่งตะวันออกของกลุ่มทะเลสาบ	ทำนา
7	แดนสงวน	ระโนด	สงขลา	เขตที่ราบตอนกลาง และที่ราบชายฝั่งทะเล	ทำนา

3. จากการสัมภาษณ์ (interview) ซึ่งจะสัมภาษณ์ผู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่ตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาและมีความหลากหลาย คือสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำศาสนา ผู้สูงอายุ และเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ เพื่อทราบข้อมูลทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในพื้นที่ศึกษา ทั้งในพื้นที่ศึกษาในภาพรวม และในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเจาะลึก

4. จากการจัดสัมมนาร่วมกับชุมชน ซึ่งดำเนินการในพื้นที่ที่มีการศึกษาเจาะลึกชุมชนคือ ในชุมชนตะโหมดและบางแก้ว 1 ครั้ง และในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากนาข้าวเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ในอำเภอรโนด จังหวัดสงขลา 1 ครั้ง

1.7.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เน้นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (qualitative analysis) เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับวัฒนาคกรการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ เจื้อนใจของการเปลี่ยนแปลง (การเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การเมือง กฎหมายฯลฯ) ปัญหาที่เกี่ยวข้อง และสาเหตุของปัญหา

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้้องค้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะการเรียนรู้ถึง เจื้อนใจ-ปัจจัยเหตุ-ผล (cause and effect) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ในมิติประวัติศาสตร์

2. ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับท้องถิ่น เพื่อทบทวนและวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาของการใช้ที่ดินและป่าไม้ในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยปูทางไปสู่การแสวงหาแนวทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ของพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยประชาคมในพื้นที่ต่อไป

3. ได้ทราบรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าภายใต้สถานการณ์เจื้อนใจของพื้นที่ ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อการบริหารจัดการที่ดินและป่าไม้ที่สอดคล้องกับพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ

1.9 องค์ประกอบของรายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยฉบับนี้แบ่งรายงานออกเป็น 6 บทหลัก โดย บทที่ 1 เป็นการอธิบายถึงรายละเอียดในการทำวิจัย ตั้งแต่ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย วัตถุประสงค์ ขอบเขต นิยามศัพท์เฉพาะ วิธีการวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

บทที่ 2 เป็นการนำเสนอข้อมูลพื้นฐานทางนิเวศวิทยาของลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งรวมถึงที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะภูมิประเทศ และลักษณะภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ และน้ำ และสภาพสังคมและเศรษฐกิจของประชากร

บทที่ 3 เป็นการนำเสนอวัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในภาพรวมระหว่างปี พ.ศ. 2442-สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489)

บทที่ 4 เป็นการนำเสนอวัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในภาพรวมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (2490) - ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2544)

บทที่ 5 เป็นการนำเสนอวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

บทที่ 6 เป็นการนำเสนอวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา กรณีศึกษาชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง และ

บทที่ 7 เป็นการสรุปผลจากการศึกษาและเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

บรรณานุกรม

ปณัญญา ธนสวรรค์ และคณะ. 2541. *แผนการใช้ที่ดินลุ่มทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2537. การจัดการประชากรและทรัพยากรธรรมชาติในเขตอนุรักษ์ : ปัญหาแนวทาง และนโยบาย. *วารสารเศรษฐศาสตร์ (ม.เกษตรศาสตร์)* ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ก.ค. - ธ.ค. 2537.

ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2537. *เศรษฐศาสตร์ที่ดิน*. ใน สมพร อิศวิลานนท์ และ เรืองไร โตกฤษณะ (บรรณาธิการ). *เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเล. 2536. *แผนการใช้ที่ดิน เพื่อพัฒนาชนบท ลุ่มทะเลสาบสงขลา*. กรมพัฒนาที่ดิน.

สำนักงานสถิติจังหวัดนครศรีธรรมราช. 2539. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดนครศรีธรรมราช* ฉบับ พ.ศ. 2539. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานสถิติจังหวัดพัทลุง. 2541. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดพัทลุง* ฉบับ พ.ศ. 2541. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานสถิติจังหวัดสงขลา. 2541. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดสงขลา* ฉบับ พ.ศ. 2541. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.